

QUỐC HIỆU NƯỚC MỸ TRONG NGÔN NGỮ VIỆT

NGUYỄN ANH HÙNG *

Cùng với sự phát triển vị thế cường quốc hàng đầu thế giới của nước Mỹ và quan hệ hữu nghị Việt Nam - Hoa Kỳ, quốc hiệu nước Mỹ ngày càng được sử dụng phổ biến trong tiếng Việt. Tuy nhiên, việc sử dụng đúng, phù hợp quốc hiệu nước Mỹ trong tiếng Việt đã phải trải qua thời kỳ dài hình thành, áp dụng, tranh luận,... với nhiều tầng lớp người sử dụng và nhiều quan điểm khác nhau. Bài viết này tìm hiểu, phân tích, chứng minh, đánh giá về sự sử dụng và ý nghĩa các thành tố của quốc hiệu nước Mỹ trong ngôn ngữ Việt.

1. “Hợp chúng quốc” hay “Hợp chủng quốc”?

Từ “hợp chúng quốc” là một từ ghép Hán Việt, được sử dụng ở Việt Nam đã lâu. “Hợp” tức là kết hợp, liên hợp, tập hợp, hòa hợp,...; “chúng” là đông, lắm, nhiều,...; còn “quốc” là quốc gia, [tiểu] bang, [nhà] nước,... Như vậy, “hợp chúng quốc” có nghĩa là “quốc gia do nhiều [tiểu] bang/nước nhỏ hơn liên hợp lại mà thành”, nhưng do thói quen, sự thuận ngữ hoặc suy luận từ nguyên nhân chủng tộc, mà chữ “chúng” bị nhiều người gọi sai thành “chủng”, “hợp chúng quốc” thành “hợp chủng quốc” với nghĩa là “quốc gia do nhiều chủng tộc hợp thành”.

Từ khi quan hệ ngoại giao Việt - Mỹ được bình thường hóa năm 1995, tranh luận lại bùng lên giữa hai luồng ý kiến phái cho rằng dùng từ “hợp chúng quốc” hay “hợp chủng quốc” là

đúng. Đến cuối năm 1997, ý kiến cho rằng dùng từ “hợp chúng quốc” là đúng đã thắng thế, bằng nhiều lý giải phù hợp. Theo tôi, tựu chung lại gồm 3 ý chính:

Thứ nhất, từ “hợp chúng quốc” được dịch từ nguyên gốc tiếng Anh là “united states”, mà “united” nghĩa là [mang tính] chung làm một, thống nhất, liên kết, liên hợp, kết lại, hợp nhất,..., còn “states” là nhiều bang, nhiều nhà nước/quốc gia,..., chứ không hề có chữ nào là “chủng tộc” hoặc liên quan đến “chủng tộc”. Như vậy, “united states” phải dịch là “hợp chúng quốc” chứ không phải là “hợp chủng quốc” (cụm từ “liên minh/liên kết/liên hợp chủng tộc quốc gia” không đúng và không có ý nghĩa).

Thứ hai, dù cả hai từ “hợp chúng quốc” và “hợp chủng quốc” đều được dùng phổ biến trong ngôn ngữ báo chí và đời sống thực tiễn, nhưng trong ngôn ngữ lý thuyết và học thuật, chỉ thấy dùng từ “hợp chúng quốc” chứ không dùng “hợp chủng quốc”. Chẳng hạn, có thể thấy nhiều từ “hợp chúng quốc” trong từ điển ngôn ngữ và sách giáo khoa địa lý, chứ chưa thấy dùng từ “hợp chủng quốc”. Đơn cử, ở trang 250 cuốn *Việt Nam tự điển* của Hội Khai trí Tiến Đức xuất bản tại Hà Nội năm 1931 có định nghĩa rõ ràng: “Hợp chúng quốc” là “Nước nhón do nhiều nước nhỏ hợp lại” và ví dụ kèm theo: “Nước Hoa Kỳ là Hợp chúng quốc”.

Thứ ba, việc suy luận “hợp chúng quốc” là

* TS - Viện Nghiên cứu châu Mỹ; Email: nguonsang@gmail.com

“quốc gia do nhiều chủng tộc hợp thành” ít mang giá trị định nghĩa và thực tế, bởi vì ngày nay, với hầu hết quốc gia trên thế giới, mỗi quốc gia đều do nhiều chủng tộc, nhiều dân tộc hợp thành. Không chỉ ở Hoa Kỳ mới có nhiều chủng tộc, nhiều dân tộc mà Việt Nam cũng có 54 dân tộc, Trung Quốc có 56 dân tộc,...

Một thập kỷ sau, ngày 4.7.2007, đúng tròn 231 năm Quốc khánh nước Mỹ/Hoa Kỳ, Bộ Ngoại giao Việt Nam có Công văn số 2243/BNG-CM gửi website Chính phủ Việt Nam, xác nhận tên gọi chính thức đầy đủ (toàn danh/quốc hiệu) của Hoa Kỳ. Theo đó, ngày nay, tên gọi “Hợp chúng quốc Hoa Kỳ” được dùng khá phổ biến trong các văn bản của Việt Nam, cũng như các văn bản của phía Hoa Kỳ khi được dịch sang tiếng Việt. Vì vậy, Bộ Ngoại giao đề nghị thống nhất tên gọi “Hợp chúng quốc Hoa Kỳ”.

Hiện nay, trong những văn bản tiếng Việt chính thức về ngoại giao, hành chính, công vụ, học thuật,... (kể cả các công trình khoa học), nếu có đề cập đến toàn danh/quốc hiệu nước Mỹ thì đều dùng cụm từ chính xác là “Hợp chúng quốc Hoa Kỳ” hoặc “Hợp chúng quốc Mỹ”.

2. “Hoa Kỳ” hay “Mỹ”?

Tên gọi “Hoa Kỳ” có nguồn gốc từ Trung Quốc, xuất hiện lần đầu vào khoảng nửa cuối thế kỷ 19. Nhiều người Trung Quốc thời ấy khi nhìn thấy hình ảnh quốc kỳ nước Mỹ với rất nhiều hình ngôi sao trông tựa như những bông hoa nên đã nhân đó gọi quốc kỳ nước Mỹ là “hoa kỳ” - nghĩa là “cờ hoa”, và gọi nước Mỹ là “Hoa Kỳ” hoặc “Hoa Kỳ quốc” - nghĩa là “nước Cờ Hoa” (thực tế, trên quốc kỳ nước Mỹ có nhiều ngôi sao năm cánh, số ngôi sao tương đương với số bang: ban đầu là 13 bang, từ năm 1959 đến nay là 50 bang). Ngày nay, tên gọi “Hoa Kỳ” không còn phổ biến ở Trung Quốc nữa, nhưng vẫn được dùng nhiều và trở thành chính thức tại Việt Nam (người

dân Nam Bộ và người Việt hải ngoại nhiều khi còn gọi trại đi là “Huê Kỳ”).

Còn tên gọi “Mỹ” lại bắt nguồn từ sự phiên âm. Từ *Americas* dùng để chỉ các vùng đất phía tây bán cầu (nay là Châu Mỹ) được đặt vào đầu thế kỷ 16 theo tên của nhà thám hiểm kiêm chuyên gia vẽ bản đồ người Ý là Amerigo Vespucci (1454 - 1512). Tên gọi chính thức đầy đủ (toàn danh/quốc hiệu) của nước Mỹ là “The United States of America” (Hợp chúng quốc Mỹ) lần đầu được nêu trong “Tuyên ngôn Độc lập” ngày 4.7.1776 và được tái khẳng định trong Điều lệ Hợp bang ngày 15.11.1777. Như vậy, tên viết gọn của nước Mỹ là *America*. Từ “America” phiên âm Hán Việt là Á-Mỹ-lợi-gia hoặc Á-Mỹ-lợi-kiên. Tên mỗi quốc gia dùng sau khi phiên âm Hán Việt thường đều rút gọn, chỉ lấy âm tiết chính. Chẳng hạn: nước Anh tên gốc là “England”, phiên âm là “Anh-cát-lợi”, lấy âm tiết chính là “Anh”; nước Ý tên gốc là “Italia/Italy”, phiên âm “Ý-đại-lợi”, lấy âm chính “Ý”; nước Bỉ tên gốc là “Belgium”, phiên âm “Bi-gia-lợi”, lấy âm chính “Bỉ”,... Do đó, nước Mỹ tên gốc là “America”, phiên âm là “Á-Mỹ-lợi-gia/Á-Mỹ-lợi-kiên” nên lấy âm gốc là “Mỹ” (như vậy, “mỹ” chỉ là tiếng phiên âm, không có ngữ nghĩa, trái với một số suy luận lầm rằng từ “mỹ” trong tên gọi nước Mỹ nghĩa là “đẹp” - một nghĩa thường dùng của từ Hán Việt này).

Ngày nay, cả hai từ “Mỹ” và “Hoa Kỳ” đều được dùng phổ biến để chỉ tên nước Mỹ, nhưng từ “Mỹ” thông dụng hơn - ví dụ: thường nói và viết “người Mỹ”, “nước Mỹ” chứ ít nói “người Hoa Kỳ”, “nước Hoa Kỳ”. Ngoài ra, việc dùng từ nào phù hợp hơn còn phụ thuộc vào những bối cảnh, đối tượng,... liên quan - chẳng hạn: thường nói và viết “quan hệ Việt - Mỹ” chứ ít nói và viết “quan hệ Việt Nam - Mỹ”, nhưng lại thường nói và viết “quan hệ Việt Nam - Hoa Kỳ” chứ ít nói và viết “quan hệ Việt - Hoa Kỳ”.

⇒ Xem tiếp trang 63